

Adjective cromatice și epitete cromatice în *Dumbrava minunată*

Ramona ȘENDRESCU*,
Georgeta Amelia MOTOI**

<https://doi.org/10.52744/AUCSFLSA.2023.01.27>

Abstract:

Our article, "Use of chromatic adjectives and chromatic epithets in *The Wonderful Grove story*" examines the way in which qualifying adjectives reflect Mihail Sadoveanu's subjectivity in this literary piece. We aim at identifying, classifying and analyzing the most frequently used qualifying adjectives in this story, namely the adjectives of colour. The epithet is the most significant stylistic figure of the adjective of colour. The chromatic adjectival semantics are wide and varied in *The Wonderful Grove story*. The chromatic epithet was used for descriptive and visual purposes; in this case, with special artistic value. Mihail Sadoveanu has a mature writing style, creating his own literary universe, avoiding exaggerations, by balancing well and calculating the use of chromatic adjectives and epithets.

Keywords: chromatic adjective, chromatic epithet, colors, qualifying adjective, value

Rezumat:

Articolul nostru **Adjective cromatice și epitete cromatice în *Dumbrava minunată*** abordează modul în care adjectivele calificative reflectă subiectivitatea lui Mihail Sadoveanu în acest text. Ne-am propus să identificăm, să clasificăm și să analizăm cele mai frecvent utilizate adjective calificative și anume adjectivele cromatice din acest text. Epitetul este cea mai importantă figură stilistică a adjectivuluiromatic. Semantica adjectivuluiromatic este largă și variată în *Dumbrava minunată*. Epitetulromatic este folosit cu scopuri descriptive și vizuale și, în acest caz, cu o valoare artistică deosebită. Mihail Sadoveanu este matur în scris, cu un univers literar individual, evitând exagerările, în text existând un echilibru bine calculat al folosirii adjectivelor și epitetelor cromatice.

Cuvinte cheie: adjectivromatic, epitetromatic, culori, adjectivcalificativ, valoare

* ramona.sendrescu@edu.ucv.ro

** amelia.motoi@edu.ucv.ro

Introducere - Adjectivul calificativ, adjectivul cromatic și epitetul cromatic

Pentru acest studiu, cadrul referențial se sprijină pe lucrări de specialitate din lingvistica românească, începând cu Gramatica Academiei din 2005, dar și cu modelele de structurare semantică, propuse de către Angela Bidu-Vrăncianu și Narcisa Forăscu [Bidu-Vrăncianu, Forăscu, 1984] și pe studiul despre sintaxa și semantica adjectivului în limba română al Ralucai Brăescu [Brăescu, 2012].

Din punct de vedere morfologic, numele de culori din limba română sunt încadrate în clasa adjectivului și a substantivului, ultimele fiind obținute din celelalte, în contexte particulare. De aceea, termenii cromatici românești moșteniți din limba latină au dublă utilizare: atât ca adjective cât și ca substantive. Angela Bidu-Vrăncianu propune, pentru limba română, șase clase de nume de culori primare sau propriu-zise: galben, roșu, albastru, verde, alb, negru. Aceasta a evidențiat utilizarea lor preponderent adjectivală [Bidu-Vrăncianu, 2008, p. 147].

În Gramatica Academiei, ediția din 2005, „adjectivele propriu-zise pot fi clasificate în funcție de tipul informației semantice adăugate regentului, în calificative și categoriale”. [GALR, 2005, p. 142] Adjectivele calificative sunt cele care exprimă caracteristici ale obiectelor denumite de substantiv. Raluca Brăescu face o clasificare complexă, cu trei clase semantice de adjective care la rândul lor au caracteristici morfosintactice diferite: adjectivele calificative, adjectivele relaționale și adjectivele de modificare a referinței. Din prima clasă, adjectivele calificative desemnează o proprietate atribuită unui individ, îndeplinind în cadrul sintagmei nominale o funcție de caracterizare. Acestea funcționează, în cele mai multe cazuri, ca modificatori nonrestrictivi și compatibili cu modificatorii de gradare.

Funcția stilistică de bază a adjectivului calificativ este reprezentată de epitet, iar una dintre categoriile estetice productive ale epitetului este epitetul cromatic. Adjectivul-epitet se distinge de adjectivul propriu-zis prin expresivitate. Epitetul cromatic este o figură semantică la care se atribuie funcții poetice sau estetice. Epitetele cromatice au meritul de a crea în mintea cititorului o corelație între cuvânt și imagine.

În *Dicționarul explicativ al limbii române* găsim următoarea definiție pentru epitet: „determinant expresiv pus pe lângă un substantiv sau pe lângă un verb pentru a scoate în evidență mai nuanțat o trăsătură a obiectului sau a acțiunii și pentru a da mai multă expresivitate artistică creației respective” [DEX, 2016, p. 389]. Majoritatea epitetelor determină substantive, iar gramatical cele mai multe sunt adjective și substantive.

Epitete cromatice adjectivale – simple, multiple (duble, triple etc.)

Literatura, prin descriere care are la bază și epitetele cromatice, se apropie de pictură prin funcția expresivă. Stilul descriptiv – vizual are ca atribut semnificativ culoarea, de o mare importanță. Simțul estetic poate fi dezvoltat prin experiențe vizuale multiple. Prin impactul puternic asupra privirii, perceperea culorii devine o delectare. Expresivitatea prin cuvânt funcționează în același mod cu expresivitatea plastică. „Epitetul cromatic exprimă culoarea, înțelegând prin culoare determinarea unui lucru, ființe, stări sufletești, mediul înconjurător, gând, vis. Culoarea simbolizează stări aflate la limita dintre organic și anorganic, între psihic și fizic ori aspirații ideale.” [Grecu, 2005, p. 164]

În literatură, culoarea este corelată unor trăsături morale (gelozie, depresie, fericire etc.) sau antinomii universale (viață – moarte, iubire – ură). Fiecărei epoci literare și fiecărui scriitor le corespunde un cod estetic individual, cu preferințe cromatice specifice. Spre exemplu, pornind de la creația folclorică, sursă de inspirație pentru pastelurile sale, Vasile Alecsandri are o viziune în alb și negru asupra naturii. Eminescu are o viziune mai colorată, utilizând culorile pure, naturale (mare e albastră, luna este galbenă, iar codrul e verde).

Epitetul, cu rolul său de determinant expresiv însoțind un substantiv sau un verb, are rolul de a evidenția o anumită trăsătură a obiectului sau a acțiunii și de a conferi expresivitate artistică textului literar, devenind marcă de stil a scriitorului, un mijloc de exprimare subiectivă.

În *Dumbrava minunată*, Sadoveanu folosește, pe lângă epitetul simplu, format dintr-un singur cuvânt, și *epitetul multiplu (dublu, triplu)*, alcătuit din mai multe elemente legate prin relații de coordonare prin joncțiune cu o conjuncție coordonatoare. Cele mai utilizate epitete din această categorie, în textul sadovenian, sunt cele duble („*zână cum n-a mai fost subțire și albă*”, „*o femeie tânără și albă*”, „*capul blond și lins*”, „*obrazul ras și pudrat*”, „*cu plete albe și cu obrazurile rumene*” etc.). Un epitet multiplu - triplu apare în expresia „*gângăanii mărunte și roșii, punctate cu negru*”.

Mihail Sadoveanu, considerat de Garabet Ibrăileanu „un pictor talentat al naturii” potrivește culorile și nuanțele cu multă eleganță. Dacă ar fi să eliminăm cromatică din text, am constata o lipsă de frumusețe și expresivitate. Cu toată aparenta abundență de culori, deoarece multe dintre ele se repetă, nu avem impresia că acestea ar obosi lectura sau ar provoca plictiseală. Dintre culorile la care apelează cel mai frecvent scriitorul moldovean, amintim: albul, negrul, verdele, galbenul, roșul, albastrul.

Utilizarea culorilor primare sau fundamentale

Scopul acestei cercetări este acela de a analiza situațiile contextuale în care epitetele cromatice și sinonimele acestora pot fi identificate.

Din punct de vedere al spectrului solar, avem culorile - roșu, orange/portocaliu, galben, verde, albastru, indigo, violet (ROGVAIV) și non-culorile alb, negru și gri. Dintre cele șapte culori (ROGVAIV), trei sunt culori primare sau fundamentale (roșu, galben, albastru) din amestecul cărora apar culorile secundare (oraj/portocaliu, verde, violet, indigo).

Constatăm că Sadoveanu utilizează toate culorile primare sau fundamentale (**roșu, galben, albastru**). Acestea fac parte din fondul principal lexical al limbii române și sunt caracterizate printr-o anumită bogăție semantică și putere de derivare (mai puțin în cazul lui albastru) [Sala, 1988, p. 42-43]. Spre exemplu, pentru culoarea **roșu** avem cinci ocurențe („Gura-i era cam mare și obrajii **prea roșii**”; „beretă de lână **roșie**”; „într-un buzunar al hăinuței **roșii**” „o adunare liniștită de gânganii mărunte și **roșii**, punctate cu negru”; „guzgani **roșii** cu priviri viclene.”), două pentru sinonimul său **roșcat** („Patrocle era un boldei (câine de rasa baset) **roșcat**”; „lumina **roșcată** a unui felinar”), două ocurențe pentru sinonimul **rumen** asociat cu părți fizionomice - obraz sau buze „de o culoare care bate în roșu [...] Cu fața îmbujorată, cu obrajii roșii” [DEX, 2016, p. 1066]. „cu plete albe și cu obrazurile **rumene**”, „Buzele lor **rumene** zâmbiră în bărbii” iar în altele trei, roșul este doar sugerat („Mestecenii, plopi și ulmi se ridicau la deal pe costișă, cu ramurile încurcate și neclintite în **vâlvoarea asfințitului**.”; „Spre asfințit, în fundul pădurii, clipeau încă **fire de jar sub spuză**”; „spre răsărit **se înroșea luna**”). În cazul verbului care exprimă culoarea roșu - **a se înroși** - acesta este folosit la diateza reflexivă.

Pentru roșu apare și forma care provine din limba franceză, fiind denumirea unui mineral, dar și o culoare, **rubin**: „Avea pe cap cunună de maci sălbatici și era îmbrăcată haină lungă de culoarea **pietrei de rubin**”.

Observăm că adjectivul cromatic **galben**, cu termenul popular pentru feminin **galbănă** și sinonimele **blond** și **bălai** pentru culoarea părului sunt folosite pentru a descrie lumea reală, cotidiană, obișnuită: „ciocul **galben**”; „băătură **galbănă**”; „Când zări uniforma verde, capul **blond** și lins și obrazul ras și pudrat al ofițerului”, „Domnița cea mititică și **bălaie**”, „o domniță mai pitică decât toți și **bălaie** ca grâul”, iar pentru a descrie personaje cu puteri magice sau dumbrava de basm este utilizat sinonimul **aur**, în construcții prepoziționale cu funcție adjectivală și forma de feminin singular **aurie**, cu o singură ocurență: „Patrocle scheună ușor și-o privi cu ochii lui frumoși, cercuiți cu **aur**”; „Floarea cu coroană **aurie** se clătină lin spre copilă, la adierea vântului.”; „prin păienjenişul de **aur**”; „cu ochii albaștri, cu părul de **aur** până în pământ”; „faima acelei zâne cu părul de **aur**”; „Glasul ei era pătrunzător și suna ca o strună de **aur**”; „zâna cu

părul de **aur**"; „șuviță din părul de **aur**"; „Făt-Frumos a tăiat o șuviță de **aur**"; „au urmat să creadă în zâna cu părul de **aur**".

Sadoveanu recurge la metale prețioase (aur, argint) sau la pietre prețioase (rubin) pentru a nuanța și a conferi expresivitate textului. Constatăm preferința acestuia pentru construcții prepoziționale cu funcție adjectivală *de aur*, *de argint*, în defavoarea derivatului adjectival corespunzător – *auriu*, *argintiu*. Utilizarea epitetului exprimat prin substantiv are rolul de a sugera bogăție, strălucire. Scriitorul numește metalul însuși „Acolo bat **aur** și **argint** și făuresc scule”; „scot din peșteri pulberile de **aur** și le împrăstie pe vânt”, pentru caracterul plastic în planul vizualizării.

Adjectivul cromatic **albastru** este folosit cu forma sa proprie, cu referire și la referenții clasici cerul și ochii: „Rochița de doc **albastru** stătea strâmbă și în chip cu totul nepermis pe trupușorul ei”; „Deasupra, departe, se pleca cerul **albastru** spre dumbravă, curgând ca o apă”; „Zână ...subțire și albă, cu ochii **albaștri**, cu părul de aur până în pământ”; dar și cu sinonimul din regnul vegetal **cicori**: „bunicuța, mărunță și firavă, cu ochii ca două **cicori** șterse”.

Am remarcat că Sadoveanu nu se limitează doar la întrebuintarea unor cromatisme generice, ci încearcă să găsească, în funcție de context, un înlocuitor, spre exemplu, pentru *roșu*, uneori folosește un singur cuvânt sau o sintagmă („vâlvoarea asfințitului”; „fire de jar sub spuză”; „cunună de maci sălbatici și era îmbrăcată haină lungă de culoarea pietrei de rubin”), prin care să redea culoarea respectivă.

Utilizarea nonculorilor

Scriitorul moldovean folosește intens și nonculorile, diferențiate prin luminozitate: **alb**, **negru** și **gri**.

Aceeași ambivalență - ca și pentru adjectivul cromatic **galben** și sinonimul său **aur** - este utilizată pentru adjectival cromatic **alb**, cu opt ocurențe: „șorțul **alb**”; „felie mare de pâine **albă**”; „toiegel **alb**”; „plete **albe**”; „vărguță **albă**”; „zână cum n-a mai fost subțire și **albă**”; „o femeie tânără și **albă**”; „chilioară **albă**” și sinonimul său, **argint**, cu șase ocurențe și o ocurență pentru forma adjectivală la plural **argintii**: „tabacheră de **argint**”; „sălcii bătrâne, cu forme ciudate, își mișcau domol pletele **argintii**”; „peste malurile negre un podișor de **argint**”; „peste podul de **argint** trecu greoi bursucul”; „Acolo bat aur și **argint** și făuresc scule”; „Unul din prichindeii cărunți se ridică și trase de la brâu un ciocănel de **argint**” - cu referire atât la metalul din care este produsă cât și la culoarea acestuia.

Negru este folosit cu patru ocurențe: „sprâncenele încondeiate **negru**”; „ochii omenеști, sprâncenați **negru**”; „gângănii mărunte și roșii, punctate cu **negru**”; „peste malurile **negre** un podișor de argint”; „un mierloi **negru** și cu ciocul **galben**”. Din exemple, se poate observa că negrul

nu are o anumită simbolistică (tenebrele, haosul, noaptea, extincția, răul absolut) și este utilizat cu scopul de a oferi imagini vizuale pragmatice.

Culoarea **gri** nu apare explicit în text, dar scriitorul folosește substantivul cenușă, de patru ori: „Găsi îndată **cenușa** de care avea mare nevoie”; „trebuie să presuri **cenușă**”; „Lizuca se opri și băgă de seamă că s-a isprăvit **cenușa**”; „Dacă am isprăvit **cenușa**, mergem până acolo și înapoi nu ne mai întoarcem.” – pentru marcarea drumului de către Lizuca. Pentru un gri clar-obscur autorul folosește adjectivul cromatic pentru feminin **fumurie**: „vedea soborul de lângă scorbura mai îndepărtat, ca printr-o sticlă **fumurie**”.

Cărunt, adjectivul cromatic care se referă la culoarea părului facial, în acest caz,, sinonim cu *cenușiu* apare cu trei ocurențe „bătrânei [...] cu bărbi **cărunte**” și „patru prichindei cu bărbi **cărunte**” și „prichindeii **cărunți**”.

Utilizarea perechilor de culori complementare

Dintre perechile de culori complementare (roșu - verde, orange - albastru, galben - violet) Sadoveanu nu folosește nici măcar o dată culoarea **orange**.

O culoare formată din amestecul culorilor albastru și galben, **verdele** apare discret, cu trei ocurențe, inclusiv cu termenul popular pentru feminin **verzie**: „uniforma **verde**”; „candele **verzi** de licurici”; „În lumina **verzie**, fără zgomot, o ușă de cremene se mișcă și se dădu la o parte”. Constatăm că adjectivul cromatic verde nu este asociat, în nicio sintagmă, cu regnul vegetal.

Culoarea **violet**, în română, un împrumut neologic din franceză, apare cu sinonimul la plural **viorii**: „Prin ușoara întunecime **viorie**, cățelul îi atinse mâinile cu botul și o privi amical.”; „În zvonul celor două glasuri de căței, umbre **viorii** se apropiară.”

Cele mai des întâlnite contraste cromatice (clar-obscurul) sunt reprezentate prin culorile **alb - negru** („peste malurile negre un podișor de argint”), **alb - albastru** („zână [...] subțire și albă, cu ochii albaștri”), **alb-roșu** („cu plete albe și cu obrazurile rumene”), contrastul cald - rece, reprezentat prin culorile **albastru - galben** („cu ochii albaștri, cu părul de aur până în pământ”), **negru - roșu** („gângăanii mărunte și roșii, punctate cu negru”) și **galben - negru** („un mierloi negru și cu ciocul galben”).

Alte culori

Termenul **trandafiriu** este echivalat, conform Dicționarului explicativ al limbii române, cu **roz**, culoare rezultată din amestecul culorilor alb și roșu, deși nu toți trandafirii sunt roz. Adjectivul cromatic **trandafiriu** apare în text cu două ocurențe: „sărutând unghiile **trandafirii**” și „păienjenis de ape **trandafirii**”.

Nici culoarea **maro** nu apare explicit în text. În schimb, apare sinonimul acesteia **căprui**, cu forma sa veche **căprii** pentru a descrie ochii Lizucăi: „Numai ochii **căprii**, umbriți de gene negre, aveau în ei câte-o mică

Concluzii

Căutând frecvența epitetului, constatăm că Sadoveanu avea o viziune literară echilibrată, evitând exagerările. Așa cum se poate observa din exemple, scriitorul moldovean în *Dumbrava minunată* păstrează topica generală a adjectivului calificativ în limba română, și canonic epitele cromatice sunt postpuse. Constatările făcute în acest articol ne permit să afirmăm că sunt utilizate unui număr mare de adjective cromatice, exclusiv cele simple, cele compuse fiind exceptate.

În *Dumbrava minunată*, unde duduia Lizuca este personajul principal – numele are o semnificație diferită (pentru cititorii copii este un prenume de alint, iar pentru cititorii adulți este un hipocoristic provenit de la Elisabeta) [Șendrescu, 2019, p. 155], Sadoveanu folosește foarte multe diminutive, fără a exagera, „fără ca cititorul să fie cuprins vreodată de senzația de sașietate” [Tohăneanu, p.70] totuși, pentru compensație, epitele cromatice nu sunt diminutive ci sunt, cu precădere, la gradul de comparație pozitiv, cu o excepție „*prea roșii*” la superlativ absolut.

În opinia noastră, în ceea ce privește organizarea textuală, în plan enunțiativ, aceste mărci semantice – epitele cromatice – reprezintă indici ai subiectivității care sporesc expresivitatea textului.

Așa cum se poate observa, scriitorul păstrează topica generală a adjectivului calificativ în limba română, și canonic epitele cromatice sunt postpuse.

Din punct de vedere al cromatismului, culorile și nuanțele întâlnite în *Dumbrava minunată* sunt restrânse, culoarea având un rol de simplu adaos decorativ. Din punct de vedere al ocurenței remarcăm preponderența culorilor alb/argintiu, galben/auriu, roșu/rubiniu:

- *albul* realizează cele mai multe apariții ale culorii directe (8) și 4 pentru *argint/argintiu*;
- *galbenul* are 2 apariții în câmpul cromatic explicit, una pentru sinonimul *blond*, două pentru *bălai* și 10 pentru *aur/auriu*;
- *roșul*, cu cele 5 apariții în câmpul cromatic explicit și încă 3 pentru *roșcat* (2) și *rumen* (2) ocupă locul al treilea pe paleta coloristică.

Observăm că Sadoveanu preferă termeni moșteniți de limba română din limba latină (*alb, negru, roșu, galben, albastru, verde*) cu o mare frecvență în limbă, dar și termeni de origine franceză, împrumuturi neologice invariabile (*violet*). Utilizarea termenilor populari (în special cu aspect moldovenesc - *galbănă* și *verzie*) conferă textului savoare.

Semnalăm că majoritatea numelor de culori au corespondente

sinonimice derivate care sunt formate cu ajutorul sufixelor– *iu* –*ie* care trimit la culoare respectivă (*viorie* pentru *violet*, *verzie* pentru *verde*, *aurie* pentru *aur*, *argintie* pentru *argint*).

Ideile enunțate mai sus, ne permit să ajungem la concluzia că există un echilibru bine calculat al folosirii epitetelor cromatice. Aspectul cromatic ajută la modelarea universului specific sadovenian. Limbajul cromatic are un rol esențial deoarece prin intermediul acestuia se creează sintagme inedite, care dau naștere unor descrieri pline de vitalitate, culoare și autenticitate. Întocmind statistica elementelor de cromatică, am dovedit că investigația noastră are un câmp real de cercetare, stabilind elementele relevante în întrebuintărea cu subtilitate și eleganță a epitetelor cromatice de către Mihail Sadoveanu în *Dumbrava minunată*.

Bibliografie:

- Brăescu, (2012): Raluca Brăescu, *Adjectivul în română: sintaxă și semantică*, București, Editura Universității din București, 2012.
- Bidu-Vrănceanu, Angela, (2008): *Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice*, București, Editura Universității din București, p. 145-169.
- DEX, (2016): *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers enciclopedic, 2016.
- DLR, (2010): *Dicționarul limbii române*, București, Editura Academiei Române, 2010.
- Dubois, (2012); Jean Dubois, Mathée Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mével, *Le dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*, Paris, Larousse, 2012.
- GALR, (2005); *Gramatica academică a limbii române*, Volumul I: Cuântul, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Greco, Victor, (2005); *Epitetul cromatic în romanul Pădurea Spânzuraților de Liviu Rebreanu*, în Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu, Tomul VII-XI, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Haller, Karen, (2019); *Psihologia culorilor*, traducere din limba engleză de Ines Hristea, București, Baroque Books & Arts, 2019.
- Mihăilescu, D., (1980); *Limbajul culorilor și al formelor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
- Pană, Gabriela, Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, (2010); *Morfosintaxa limbii române*, București, Editura Universității București.
- Sadoveanu, M., (1978); *Dumbrava minunată*, București, Editura Ion Creangă, 1978.
- Sala, Marius (coord.) (1988); *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Șendrescu, Ramona, (2019); *Onomastica sadoveniană în Dumbrava minunată*, Actele Conferinței Internaționale de Științe Umaniste și Sociale „Creativitate. Imaginar. Limbaj”, Editura Universitaria, Craiova, 2019.
- Tohămeanu, G.I., (2018); *Ciudata viață a cuvintelor*, Arad, Editura Tiparnița, volumul III, 2018.